

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3582>

SELÇUKLU-BİZANS MÜCADELELERİ DAHİLİNDE ESKİŞEHİR KENTİNİN SİYASİ DURUMU

THE POLITICAL SITUATION OF THE CITY OF ESKİSEHIR WITHIN SELJUK-BYZANTINE STRUGGLES

Cem BOZ*

Öz

Anadolu'nun doğusundan, batısından ve güneyinden gelen yolların kesişme noktasında bulunan Eskişehir kenti genellikle, bu stratejik konumundan kaynaklanan askeri önemi itibarıyla tarih sahnesinde ön plana çıkmıştır. 12. asırda yaşamış Bizanslı tarihçi Kinnamos'un; bir zamanlar Anadolu'nun en büyük ve önemli şehirlerinden birisi olarak belirtip, insanların yaşamaktan keyif duyabileceği her şeye fazlasıyla sahip bir kent olarak tasvir etmiş olduğu Eskişehir, doğudan gelen ve batıya ilerlemek isteyen ordular için her zaman bir taarruz üssü, doğudan gelen düşmanı durdurmak isteyen Bizans devleti için ise hep bir savunma hattı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kent, Türklerin 11. asrın üçüncü çeyreği içerisinde başlamış olan Anadolu'ya yerleşme sürecinde de büyük bir rol üstlenmiştir. Ortaçağ boyunca pek çok siyasi hadiseyle ilişkili olarak ismi anılmış olunan Eskişehir kentinin tarihiyle alakalı olarak bu zamana dek yapılan çalışmaların daha çok; Eski Çağ, Roma ve Osmanlı dönemlerini konu edinmiş olduğu görülmektedir. Doğrudan kentin Anadolu Selçuklu Devleti dönemindeki siyasi tarihini konu edinmiş olan herhangi bir çalışma ise henüz mevcut değildir. Netice itibarıyla, hazırlanmış olunan bu yazı ile Eskişehir'in Anadolu Selçuklu ve Bizans devletleri arasında yaşanan mücadelelerdeki rolünü vurgulayarak, kentin Anadolu Selçuklu Devleti tarihindeki yeri ve öneminin daha belirgin bir hale getirilmesi ve ayrıca, kent tarihiyle ilgili belirsizliğini koruyan bazı önemli hususların da açıklığı kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Bizans, Eskişehir.

Abstract

The city of Eskişehir, located at the intersection of the roads coming from the east, west and south of Anatolia, has come to the forefront in the history scene due to its military importance, which usually originate from this strategic location. The city of Eskişehir, which Byzantine historian Kinnamos, who lived in the 12th century, mentioned once as one of the biggest and important cities of Anatolia and also described as a city with everything that people can enjoy, was always used as an offensive base for the armies who came from the east and who wanted to advance to the west, and as a defense line for the Byzantine state that wanted to stop the enemy from the east. In this context, the city also played a major role in the process of Turkish settlement in Anatolia, which began in the third quarter of the 11th century. It is seen that the studies on the history of the city of Eskişehir, which has been mentioned in relation to many political events during the Middle Ages, have generally focused on the Ancient, Roman and Ottoman periods. Any study directly related to the political history of the city in the period of Anatolian Seljuk State is not yet available. As a result, with this article, by emphasizing the role of Eskişehir in the struggles between the Anatolian Seljuk and Byzantine states, it is aimed to make the place and importance of the city in the history of Anatolian Seljuk State more prominent and also to clarify some important issues that remain unclear about the history of the city.

Keywords: Anatolian Seljuk State, Byzantine, Eskişehir.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, cemb2012@gmail.com

Giriş

İlk yerleşimin Kalkolitik (Bakırtaş) Devir'den itibaren başladığı kabul edilen ve Antik dönem kaynaklarında (Diodoros, 2006, 430-431; Strabo, V-XII, 1961, 504-505; Pliny, II, 1947, 300-301; Ptolemaei, II, 1845,13; Byzantii, 1849, 211) Grekçe; *Δορυλαίων* (*Dorileon*), *Δορυλαίου* (*Dorileu*); Latince; *Dorylaeum* (*Dorileyum*), *Dorylai* (*Dorilei*) gibi isimlerle zikredilmiş olunan Eskişehir kenti, gerek bulunduğu coğrafi konumun sağlamış olduğu stratejik önem itibarıyla, gerek coğrafi yapısının elverişliliği dolayısıyla, tarih boyunca farklı kavimlerden insan topluluklarını kendisine çekmiştir.

Ortaçağ dönemine ait Bizans kaynaklarında (Cinnami, 1836, 191, 194, 294; Choniata, 1835, 227, 689; Comnenae, II, 1884, 274; Zonarae, I, 1868, 379; Attalioatae, 1853, 124, 184; Skylitzes, 2011, 279; Bryennios, 2008, 46-47) *Δορυλαίων*/*Dorileon* ve *Δορυλαίου* /*Dorileu* gibi isimlerle belirtilmiş olunan ve Bizans ordularının doğu seferlerinde kullanmış olduğu askeri yol üzerinde bulunan kent aynı zamanda, sahip olduğu geniş düzlükler itibarıyla Bizans askerleri için bir *applekton* (askeri toplanma merkezi) olarak ta kullanılmıştır (Skylitzes, 2011, 279; Bryennios, 2008, 46-47; Kommene, 1996, 487; İbn Hurdazbih, 1992, 113. Ayrıca bkz. Ramsay, 1960, 216-218; Demirkent, 2001, 54; Albek, 1991, 103-104).

Bizans devleti hakimiyeti altında bulunduğu süre içerisinde daha çok, askeri ve stratejik önemi dolayısıyla ön plana çıkmış olduğu görülen kentin yine, bu dönemde çıkmış olan isyan hareketleri ve ayrıca, Arap ordularının 7. ve 8. yüzyıllarda Anadolu üzerine düzenlemiş oldukları seferlerle ilişkili olarak Bizans kroniklerinde sıkça ismine tesadüf edilmektedir. Buna göre isyanlar esnasında kimi zaman isyan liderlerinin askeri üssü konumunda bulunduğu görülen kent, kimi zaman da isyanı bastırmakla görevli birliklerin toplanma merkezi olmuştur (The Chronicle of Theophanes, 1982, 105-106; Skylitzes, 2011, 279; Attaleiates, 2008, 129-131, 187-190; Bryennios, 2008, 73, 86-87; Zonaras, 2008, 143-146). Arap ordularının 7. asrın ortalarından itibaren Anadolu'ya düzenlemeye başladıkları seferler dahilinde Eskişehir kenti de H. 89/M. 708-709 ve H. 162/M. 778-779 yıllarında kısa süreli olarak işgal edilmiştir. (Taberî, 6, 2008, 439; 8, 142; İbnü'l Esîr, 4, 1987, 249; 5, 242; el-Nüveyrî, 21, 2002, 312; Azdî, 2006, 154; el Yakûbî, 2, Tarihsiz, 292). Yine, Müslüman tarihçilerin eserlerinde Arap ordularının H. 31/M. 651-652 senesinde düzenlemiş oldukları bir seferde, *Derevliye*(*Dorylaion*)'ye kadar gelmiş olduklarına dair bir rivayette mevcuttur (el-Belâzurî, 1988, 165; Yakut el-Hamevî, II, 1995, 80; el-Katib el-Bağdadi, 1981, 307).

Arapların kentin Grekçe isminden esinlenerek *Derevliyya-Adrulya-Adrulya-Azrûliyya* şeklinde telaffuz etmiş oldukları (el-Belâzurî, 1988, 165; el-Taberî, 8, 2008, 142; Yakut el-Hamevî, II, 1995, 80, 453; İbnü'l Esîr, 4, 1987, 249; 5, 242; İbn Asâkir, 59, 1994, 281; Azdî, 2006, 154; İbn Tağribirdî, 1, 1972, 216; İbnü'l Adîm, 9, Tarihsiz, 4177; el Yakûbî, 2, Tarihsiz, 292; İbn Hurdazbih, 1992, 103, 113; el-Katib el-Bağdadi, 1981, 307; el-Nüveyrî, 21, 2002, 312; el-İdrîsî, 1988, 809) Eskişehir'in sonraki süreçte doğrudan hedef olduğu herhangi bir Arap akınına rastlanılmamakla birlikte, Arapların 806 yılında *Tyana*(*Niğde*) ve 838 yılındaki ünlü *Amorion* kuşatmaları dahilinde de kentin, Bizans ordusu tarafından son savunma hattı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir (Leonis Grammatici, 1842, 203; Skylitzes, 2011, 75-80; Theophanes Continuatus, 1838, 126, 129; İbnü'l Esîr, 6, 1987, 39-45; Taberî, 9, 2008, 57-70; Patrik Mihail, Yayınlanmamış neşir, 188. Ayrıca bkz. Demirkent, 2001, 52-53).

1. Kutalmış oğullarının Eskişehir'i Fethinden, 1097 Dorylaion Savaşı'na Kadar Olan Süreç: 10. asırda son bulan Arap akınlarının ardından bu kez, 11. asrın ikinci yarısına doğru Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesindeki yerini almasıyla birlikte, Türklerin Anadolu serüvenleri de başlamış olur. Bu bağlamda 1071 yılına kadar olan süreçte Türkmenler zaman zaman kendi aşiret reislerinin idaresinde, kimi zamanda Selçuklu kuvvetlerinin desteğiyle Anadolu'nun doğu ve orta bölgelerinde çok sayıda Bizans şehrini ele geçirmişlerdir. Bununla birlikte, Bizansın Anadolu'da askeri açıdan halen etkin bir güç olarak varlığını devam ettirmiş olması, Türklerin ele geçirdikleri bu şehirlerde uzun süre kalmalarına imkan tanımamıştır tâ ki, 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar. Bizansın askeri gücünün neredeyse yok denilecek kadar zayıflatılmış olduğu bu savaşın ardından artık, kendilerine mâni olacak bir kuvvetin bulunmaması nedeniyle Türkmenler de hızla Anadolu'ya göç ederek, fethetmiş oldukları şehirlere yerleşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Eskişehir'in Malazgirt Zaferinin ardından Türklerin fethetmiş oldukları ilk şehirlerden birisi olduğu görülmektedir (Yıldız, 1976, 133-142; Turan, 1971, 13-20, 32-37; Ostrogorsky, 2015, 296-320).

Kentin tam olarak hangi yılda Türklerin hakimiyetine geçtiğine dair dönem kaynaklarında herhangi bir kayda rastlanılmasa da, Anadolu'daki askeri faaliyetlerine 1074 yılından itibaren başlayarak batı istikametinde ilerlemiş olan Kutalmış oğullarının, Bizanslı tarihçi Bryennios'un kayıtları doğrultusunda en erken, 1078 yılında İznik'e hakim buldukları anlaşıldığından, bu durumda hem kronolojik, hem de stratejik açıdan İznik'ten daha önce ele geçirilmiş olunması muhtemel olan Eskişehir'in 1074-1078 yılları arasında Kutalmış oğullarının hakimiyetine girmiş olduğu söylenebilir. Zirâ, tarihçi Bryennios'un kaydına göre Bizans tahtını ele geçirmek amacıyla İmparator VII. Mikhail'e karşı isyan başlatarak 1078 yılında

tahta oturan N. Botaneiates, kendisiyle aynı zamanda tahta talip olup, isyan başlatan asi Bryennios'un bu iddiasını devam ettirerek Kostantinapolis'e doğru harekete geçmesi üzerine, bu esnada İznik'te kalmakta oldukları belirtilen Kutalmış oğlu Mansur ve Süleyman kardeşlerden yardım talep etmiştir (Bryennios, 2008, 147-148). Kutalmış oğullarının bu esnada İznik'te kalmaya devam etmiş olmaları kuvvetli bir ihtimale onların Botaneiates'in tahta geçme sürecinde kendisiyle yapmış oldukları bir ittifak anlaşması dolayısıyladır. Nitekim tarihçi Bryennios'un kayıtları da bu yönde düşünmeye sevk eder. Buna göre İmparator VII. Mikhaile karşı isyan başlatan N. Botaneiates İznik'e girmek isterken, bu esnada İmparator VII. Mikhaile ile ittifak halinde bulunan Kutalmış oğullarına bağlı Türkler tarafından kent önlerinde sıkıştırılmış ve ancak, yanında bulunan Erbasan (Sultan Alp Arslan'ın eniştesi)'ın aracılığı sayesinde Türklerle bir anlaşma yaparak şehre girebilmiştir (Bryennios, 2008, 133-136). Demirkent'in ifade etmiş olduğu bir diğer ihtimal ise, Botaneiates'in tahta çıkmak üzere İznik'ten ayrılmasının ardından Kutalmış oğullarının kendi inisiyatifleriyle kenti ele geçirmiş oldukları yönündedir (Demirkent, 1992, 237. İznik kentinin Kutalmış oğulları tarafından ne zaman fethedildiği ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin hangi yılda kurulduğuyula alakalı tartışmalar için bkz. Yinanç, 1944, 108-109; Kafesoğlu, 1981, 1-28; Turan, 1971, 54-55, 66; Cahen, 1988, 30, not 48; Özeydin, 2004, 55; Demirkent, 2001, 233, 237; Togan, I, 1970, 202). Her halükârda, İznik'in 1078 yılında Kutalmış oğullarının kontrolüne girmiş olduğunun görülmesi, Eskişehir kentinin bu yılın öncesinde Kutalmış oğulları tarafından ele geçirilmiş olunduğunu ortaya koymaktadır. 1081 yılındaki Drakon Anlaşması ile artık, bir Türk şehri olduğu Bizans devleti tarafından da hukuken kabul edilen Eskişehir, 1097 yılındaki Dorylaion Savaşı'na kadar olan sürede Anadolu Selçuklu Devleti hakimiyetinde kalmaya devam etmiştir (Turan, 1971, 61).

2. Dorylaion Savaşı'ndan, Sultan II. Kılıç Arslan'ın Saltanat Dönemine Kadar Olan Süreç: 1.

Temmuz 1097 tarihinde gerçekleşen ve şüphesiz, kent tarihinde iz bırakmış en önemli siyasi hadiselerden birisi olan bu savaşta, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Eskişehir'de Haçlı ordularını durduramayışı sonrasında, çeyrek asra yakın bir süre Selçuklu egemenliğinde kalan kent yeniden, Bizans hakimiyetine girmiştir (Fulcherius, 2009, 67-71; *Anonim Haçlı Kroniği*, 1962, 19-21; Raimundus Aguilers, 1921, 116; Kommena, 1996, 332; Albert of Aachen, 2009, 131-135, 137; Willermus Tyrensis, 2016, 131-133; Guibert de Nogent, 1997, 66-68. Ayrıca bkz. *Azîmî Tarihi*, 2006, 37; İbnü'l Esîr, 9, 2003, 14). Anna Komnena'nın İmparator I. Aleksios Komnenos'un 1116 yılında Konya üzerine düzenlemiş olduğu seferle ilgili kaydında Eskişehir'in bu yılda halen Bizans hakimiyetinde bulunduğu görülmektedir. Buna göre 1116 yılında Konya üzerine sefere çıkan İmparator I. Aleksios Komnenos, İznik-Bilecik yolu ile Eskişehir'e gelmiş ve burada bir mühlet kalarak ordusuna yeni savaş düzeninin provasını yaptırmıştır (Kommena, 1996, 484-489). Tarihçi bir diğer kaydında ise, Konya'yı kastederek; "Sultan Kılıç Arslan (Şahinşah)'ın Sultanlık ülkesinin sınırı orada idi" demekle yine, Selçuklu-Bizans sınırının Konya'da başladığının altını çizmiştir (Kommena, 1996, 479).

Bununla birlikte kentin 1116 yılında tahta çıkan Sultan I. Mesud'un saltanat dönemi içerisinde yeniden Selçuklu hakimiyetine alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Sultan Mesud'un tahta çıkmasından hemen hemen iki yıl sonra Bizans tahtının yeni sahibi olan İmparator Ioannes Komnenos'un 1119-1143 yılları arasında düzenlemiş olduğu seferlerde Bizans ordusunun, Eskişehir üzerinden geçtiklerine dair dönemin Bizans kroniklerinde herhangi bir işarete rastlanılmaması ve ayrıca, İmparator Ioannes'in 1143 yılında ölümünün ardından tahta geçen oğlu İmparator Manuel'in yine, bu yılın sonlarında gerçekleştirmiş olduğu Melangeia seferiyle ilgili kayıtlar; Türklerin 1119-1143 yılları arasında Eskişehir'e yeniden hakim olduklarını hatta, nüfuzlarının kentin batısında yer alan Bithynia bölgesine kadar yayılmış olduğunu göstermektedir (Kinnamos, 2001, 7-18, 20-21; Khoniates, 1995, 8-14, 20,24-25). Zira, babasının ölümünün ardından tahta çıkmış olan İmparator I. Manuel Komnenos 1143 yılı sonlarında Bithynia üzerine düzenlemiş olduğu bu seferde Melangeia'da bulunan Türkleri buradan uzaklaştırmış ve ardından kentin güvenliği maksadıyla bir takım inşâ faaliyetlerinde bulunmuştur. İmparatorun bu faaliyetleri Melangeia'nın doğusunda kalan Eskişehir'in artık, bu yılda Selçuklu hakimiyetinde bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir (Khoniates, 1995, 35. Ayrıca bkz. Turan, 1971, 180; Demirkent, 2001, 58). Benzer şekilde, Kinnamos'un Bithynia'daki kalelerin bakımının önceki yıllarda ihmal edilmiş olduğundan Türklerin bölgeye kolayca girebildiklerini belirten kaydı da, 1143 yılı öncesinde Eskişehir'e kontrolleri altına alan Türkmenlerin etki alanlarının kentin batısındaki Melangeia'ya kadar yayılmış olduğunu teyid etmektedir (Kinnamos, 2001, 33-34).

I. Haçlı seferinden elli yıl sonra Eskişehir 26 Ekim 1147 tarihinde bu kez, Alman Kralı III. Konrad komutasındaki Haçlı ordusuyla yapılan büyük bir savaşa daha sahne olmuş ve burada Alman Haçlı ordusunun neredeyse tamamına yakını imha edilmiştir (Kinnamos, 2001, 64; Khoniates, 1995, 45; Willermus, 2016, 42. Krş. Odo of Deuil, 1948, 93-97). Üstelik, bu savaşta Bizansın Selçuklularla ittifak halinde bulunduğu Haçlı ve Süryani müelliflerinin yanı sıra bizzat, dönemin Bizanslı tarihçisi Khoniates tarafından da net bir

şekilde ifade edilmiştir (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi, 2005, 69; Patrik Mihail, II, Yayınlanmamış neşir, 139; Abû'l-Farac, II, 1987, 384; Willermus Tyrensis, 2016, 40-41; Odo of Deuil, 1948, 91; Khoniates, 1995, 44-45).

3. Sultan II. Kılıç Arslan'ın Saltanat Döneminden, Sultan I. Aleâddin Keykubâd'ın Saltanat Dönemine Kadar Olan Süreç: 1155 yılında tahta çıkan Sultan I. Kılıç Arslan'ın saltanat döneminde Eskişehir'in Selçuklular ile Bizans arasındaki ilişkilerin odak noktasında bulunduğu görülmektedir. İki tarafın 1147 yılında Haçlılara karşı kurmuş oldukları ittifak, 1159 yılında Ermeni seferinden dönen Bizans birliklerinin Kütahya'da Türkmenlerin saldırısına uğramasına kadar devam etmiş ve bu olayın ardından ordusunu toplayan İmparator Manuel ertesi yıl misilleme olarak Eskişehir'deki Türkmenler üzerine bir sefer düzenlemiştir (Khoniates, 1995, 70-75; Patrik Mihail, II, 185; Kinnamos, 2001, 130-140; Urfalı Mateos, 2000, 32).

Eskişehir'e gelmiş olan imparator burada karşılaştığı kalabalık bir Türkmen kitesini sürüleriyle birlikte Dorylaion civarından uzaklaştırmış diğer taraftan, bunu haber alan çevredeki diğer Türkmen grupları Dorylaion civarına akın ederek burada bulunan Bizans askerleriyle çatışmaya girmişlerdir. Türkmenlerin Bizans askerlerine üstünlük sağlamaları ve sayılarının gittikçe kalabalıklaşmasından endişe duymuş olan imparator ise bir süre sonra ordusunu toplayarak, Eskişehir'den ayrılmıştır (Kinnamos, 2001, 140-142. Ayrıca bkz. Turan, 1971, 200).

İmparatorun bu seferinin ardından Türkmenlerin bu kez, Antalya-Denizli arasındaki Phileta şehrini işgal etmeleri ve ardından, Laodikeia'yı tahrip ederek çok sayıda esir almaları neticesinde, iki taraf arasındaki ilişkilerin seyri daha kötü bir hal almıştır. Bu bağlamda İmparator Manuel, Çankırı ve Ankara'yı idare eden sultanın kardeşi Sanisan (Şahinşah) ve yine, Kayseri, Amasya ve Kapadokya'daki diğer önemli şehirlerin hakimi olan sultanın eniştesi Yağbasan ile Sultana karşı bir ittifak kurmuş ve ayrıca, doğrudan Konya'yı hedef alan büyük bir savaş için hazırlıklara başlamıştır (Kinnamos, 2001,145; Khoniates, 1995, 80-81. Ayrıca bkz. Turan, 1971, 201.). Sultan II. Kılıç Arslan ise kendisine karşı kurulan ittifakı dağıtarak, koşulları yeniden kendi lehine çevirmek amacıyla 1162 yılında Konstantinapolis'e giderek imparatorla bir anlaşma sağlamış ve böylelikle yeniden güç kazanmak için zaman elde etmiştir (Khoniates, 1995, 83; Kinnamos, 2001, 149-151; Patrik Mihail, II, 188; Abû'l-Farac, II, 1987, 399; Urfalı Mateos, 2000, 334. Ayrıca bkz. Turan, 1971, 202).

1175 yılına kadar olan süreçte, iki tarafı doğrudan karşı karşıya getirecek derecede önemli bir gelişme yaşanmamakla birlikte, ilişkilerin 1173 yılından itibaren yeniden olumsuz bir seyir içine girmiş olduğu anlaşılmaktadır. İmparator Manuel anlaşmanın ardından 1173 yılına dek, Bizansın Balkanlardaki prestijini artırmakla meşgul olurken, Sultan II. Kılıç Arslan ise bu süre zarfında Danişmendli akrabaları ve kardeşi Şahinşah ile yeniden mücadeleye girerek sınırlarını genişletmiş ve bunun sonucunda, Danişmendli Zünnun ile sultanın kardeşi Şahinşah Bizansa sığınmışlardır. Ayrıca, bu süreçte Bizans sınırlarına yönelik saldırılarını devam ettirmiş olduklarından, İmparator Manuel 1173 ve 1174 yıllarında Türkmenler üzerine birlikler yollamıştır (Kinnamos, 2001, 154-180, 185-209; Khoniates, 1995, 83-84; Abû'l-Farac, 1987, 406).

Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu derece güçlenmesinden ve Türkmenlerin Bithynia bölgesine saldırılarından rahatsız olan İmparator Manuel ise, hem olası bir saldırıda Türkleri Bithynia'nın ötesinde karşılayarak bu sayede, savaşı Bizans sınırlarının dışına taşımak, hem de tahta çıkmış olduğu 1143 yılından beri önlemek için çaba sarf ettiği Bithynia'ya yönelik Türkmen saldırıları sorununa yerinde son vermek amacıyla on beş yıl aradan sonra adeta, sultana karşı gövde gösterisi yaparak bir kez daha, Selçuklu toprakları dahilinde bulunan Eskişehir'e gelmiştir (Kinnamos, 2001, 210-211).

Kinnamos, Dorylaion'a gelen imparatorun o esnada orada her zamanki gibi çadır kurmuş olan 2 bin kadar Türkmenle rastladığını ve onları uzaklaştırmasının ardından, şehirden çok uzak olmayan bir yerde çit kazıklar çaktırmak, sur inşâası için hazırlıklara başladığını bildirir. Khoniates'te sırtında taşlar taşıyarak bizzat şehrin inşâasında çalışmış olan imparatorun böylece, çalışanları motive ettiğini belirterek bu sayede, surların çabucak tamamlandığını ve ayrıca, surların önünde kazıklarla bir engel yapıldığını ve yine, kalenin su ihtiyacı için de çok sayıda kuyu kazıldığını bildirmiştir (Kinnamos, 2001, 211; Khoniates, 1995, 121).

Diğer taraftan Dorylaion'un verimli ovalarında yazları sürülerini otlatan Türkmenler gözleri önünde bir Bizans şehrinin inşâ edilmesi karşısında Khoniates'in bildirdiğine göre, büyük gruplar halinde Dorylaion civarında toplanarak, yiyecek ve yakacak temini için dışarı çıkan Bizans askerlerine saldırmış ayrıca, onların yiyecek bulmalarına mani olmak için tarlaları ateşe vermişlerdir. İmparator Manuel ise çözüm olarak, ihtiyaçların temini için her gün belirli bir saat ve düzen içerisinde şehirden çıkılmasını kararlaştırmış ve bizzat kendisi de bu esnada askerlerine refakat ederek Türkmenlerle yaşanan çatışmalara dahil olmuştur

(Khoniates, 1995, 122; Kinnamos, 2001, 211). Kinnamos'un bildirdiğine göre Dorylaion'un yeniden inşâsı kırk günde tamamlanmış ve bunun ardından kente bir Bizans garnizonu bırakan imparator Manuel buradan Sublaion'a giderek orada bulunan ve zaman içerisinde çökmüş olan kaleyi de yeniden inşa etmiştir. (Kinnamos, 2001, 213; Khoniates, 1995, 122. Ayrıca bkz. Abû'l-Farac, II, 1987, 421; Patrik Mihail, II, 246).

İmparator Manuel'in Eskişehir'deki bu faaliyetlerinin bir savaş hazırlığı olduğunun farkında olan Sultan II. Kılıç Arslan'ın sadece, elçiler yollayarak imparatorun bir an evvel Dorylaion'dan ayrılmasını istemekle yetinmiş olması ve yine, imparatorun Sublaion'daki faaliyetlerini tamamlayıp başkente dönmek için bir kez daha, elçiler yollayarak imparatorla uzlaşmak için çabalaması açıkça, olası bir savaştan kaçındığını göstermektedir (Khoniates, 1995, 121. Ayrıca bkz. Kazhdan&Epstein, 1985, 38).

Diğer taraftan sultanın tüm barış girişimlerini olumsuz bırakarak 1176 ilk baharında Konya üzerine sefere çıkmış olan imparator Manuel ise netice itibarıyla, Myriokephalon'da ağır bir yenilgi almış ve sonrasında yapılan anlaşma ile Dorylaion ve Soublaion kalelerini yıktıracağına dair söz vererek, bu sayede esir düşmekten kurtulmuştur (Khoniates, 1995, 122-131; Kinnamos, 2001, 214-215; Anonim Selçuknâme, 1952, 25. Krş. Patrik Mihail, II, 249). Diğer taraftan başkente dönüşü esnasında söz vermiş olduğu üzere Soublaion kalesini yıktırması olan İmparator Manuel, Dorylaion konusunda ise bu sözünün gereğini yerine getirmemiş üstelik, sultanın imzalanan anlaşmayı imparatora hatırlatmak maksadıyla göndermiş olduğu elçiye mecburiyet içinde yapılan bir anlaşmayı pek önemsemediğini bildirmiştir. Bizanslı tarihçi Khoniates, imparatorun Dorylaion'un yerle bir edilmesinden söz açıldığı zaman kulaklarını tıkadığını" belirtmiştir (Khoniates, 1995, 130-133).

İmparator Manuel'in 1175 yılındaki faaliyetleri sonucunda bir kez daha, Bizans hakimiyetine girmiş olduğu görülen Eskişehir kentinin tekrar Selçuklu hakimiyetine alındığı tarihle ilgili olarak net bir cevap vermek mümkün olmasa da, tarihçilerin bir kısmı tarafından kentin imparator Manuel'in yaşamını yitirmiş olduğu 1180 yılı veya biraz sonrasında yeniden Türklerin eline geçtiği düşünülmekte hatta, sultanın yaşadığı vakit oğulları arasında yapmış olduğu taksimle birlikte, Eskişehir'in Ankara meliki olan oğlu Muhyiddin Mesud'un idare sınırları içerisinde kalmış olduğu ifade edilmektedir (Demirkent, 2001, 60; Turan, 1971, 214, 217; Albek, 1991, 95. Krş. Darkot, 1977, 385). Bu değerlendirmelerin kısmen doğruluk payı bulunmakla birlikte, diğer taraftan Prof. Ramsay'in İmparator Manuel'in 1175 yılında yeniden inşa ettirmiş olduğu Dorylaion'un, Karacahisar olduğu yönündeki iddiasından hareket edecek olursak, bu durumda ne Bizansın 1175 yılından sonra Eskişehir'in tamamı üzerinde uzun süreli bir hakimiyetinin bulunduğu, ne de Melik Muhyiddin Mesud'un hakimiyet sahasının Eskişehir'in tamamını kapsadığı söylenebilir. Kezâ, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat dönemi (1205-1211) içerisinde eşi Ümmühan Hatun'un Battal Gazi'nin mezarını bulmak amacıyla Seyitgazi havalisine gelerek, onun kabri üzerine bir türbe ile yanına; kitabesinde H. 604/M. 1207-1208 yılında yapıldığı belirtilen bir cami inşa ettirmiş olması da, Seyitgazi havalisinin en geç H. 604/M. 1207-1208 yılında Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarında yer aldığını göstermektedir. Bu bağlamda Selçuklu-Bizans sınırının bu dönemde Seyitgazi havalisinde başladığı ve dolayısıyla, Dorylaion (Karacahisar)'a sahip olan Bizansın daha çok, Eskişehir'in kuzey ve batı tarafları, Selçukluların ise kentin güney ve doğu kısımları üzerinde bir kontrole sahip buldukları söylenebilir (Altınşapan&Parla, 2004, 240; Küçükcan, 2004, 94; Say, 2006, 135-136; Albek, 1991, 116, 167. Yine külliye'deki caminin haricinde medrese ve bir diğer türbeden oluşan Selçuklu dönemine ait yapılar da Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat dönemine tarihlendirilir bkz. Altınşapan&Parla, 2004, 222).

4. Sultan I. Aleâddin Keykubâd'ın Saltanat Döneminden, Sultan III. Aleâddin Keykubâd'ın Saltanatına Kadar Olan Süreç: Sultan I. Aleaddin Keykubad'ın saltanat dönemine kadar olan süre içerisinde, dönem kaynaklarında Selçuklu-Bizans ilişkileri dahilinde doğrudan Eskişehir kentiyle ilişkili olarak başka herhangi bir kayda rastlanılmasa da, gerek İbn Nazif, Nesevi gibi tarihçilerin kayıtlarından, gerek Osmanlı vekâyinâmelerinden kentin Sultan I. Aleaddin Keykubad'ın saltanat dönemi içerisinde Selçukluların, İznik Rum ordusuyla yapmış olduğu mücadelelere de sahne olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, Ertuğrul Bey'in aşiretiyle birlikte Söğüt dolaylarına yerleşmesi olayının aslında, Selçuklular ile Bizans arasında Eskişehir dolaylarında mücadelelerin yaşandığı bir süreçte gerçekleşmiş olduğu ve yine, bu mücadelelerle doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir.

İbn Nazif'in kayıtlarına göre Sultan I. Aleaddin Keykubad 1225 yılında İznik Rum imparatoru al-Askhari (İmparator III. Ioannes Dukas Vatatzes)'den bazı kaleler almış, 625/1228 yılında ise bu kez, İznik imparatoru galip gelerek, pek çok Selçuklu askerini esir etmiştir. 626/1229 yılında yeniden karşı karşıya gelmiş olan iki taraf arasındaki bu mücadeleler yaklaşan Moğol tehdidi nedeniyle Sultan Aleâddin ile al-Askhari'nin 1231 yılında yaptıkları barış ile son bulmuştur (İbn Nazif el-Hamevi, 1401/1981, 113, 156, 174. Ayrıca bkz. İnalçık, 2015, 28-29). İbn Nazif'in aktarmış olduğu bu bilgiler Nesevi'nin kayıtlarıyla da desteklenmektedir. Buna göre Sultan Aleaddin'in İmadüddin adlı bir elçi vasıtasıyla Celaleddin

Harezmşah'a yollamış olduğu mektupta; Celaleddin'in kafirle savaştığı esnada kendisinin de batı tarafında harp ederek, bir kaç büyük kaleyi ele geçirmiş olduğunu belirtmiştir (Nesevî, 2005, ,178; Türkçe Trc. 1934, 96-97; Neşri, 1949, 65-67; Oruç Beğ, 2008, 9-10). Aynı şekilde Osmanlı vekâyinâmelerinde yer alan rivayetlerde de, aşiretiyle birlikte henüz Ankara yakınlarındaki Karacadağ'da ikamet etmekte olan Ertuğrul Bey'in, Sultan I. Alaaddin Keykubad'ın gaza niyetiyle Sultan Öyüğü bölgesine geldiğini duyması üzerine, bölgeye gelerek Selçuklu ordusuna katılmış olduğu ve İznik Rum birlikleriyle yapılan bu savaşın kazanılmasında büyük yararlılıklar sağlamış olan Ertuğrul Bey'in savaşın ardından, Sultan I. Aleaddin Keykubad ile birlikte Karacahisar kuşatmasına katıldığı belirtilmiştir (Ahmedî, 1983, v. 65b; Rûhî Târîhi, 1992, 375-376; Neşri, 1949, 65-67; Oruç Beğ, 2008, 9-10; Yazıcızâde Alî, 2014, v. 166b, 167a. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, 1972, 102; Başar, 1995, 315; İnalçık, 2015, 34).

Bu bağlamda, Sultan I. Aleaddin Keykubad'ın, cülûsundan bir kaç yıl sonra batı uçlarında İznik Rum devleti ordusuna karşı mücadeleler vermiş olduğu ve Ertuğrul Bey döneminden bahseden Osmanlı vekâyinâmelerindeki kayıtlar dikkate alındığında, bu mücadelelerin daha çok, *Sultan Öyüğü/Eskişehir* havalisinde gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca, Osmanlı vekâyinâmelerinin Ertuğrul Bey'in Sultan Aleaddin'den yurt istemesi olayına dair kayıtlarında belirtmiş oldukları üzere; Karacahisar ve Bilecik tekfurlarının Selçuklu sultanına tabii olmaları sürecinin kronolojik açıdan Sultan Aleaddin'in bu mücadeleleri neticesinde tamamlanmış olması da ihtimal dahilindedir (Âşıkpaşazâde, 2013, 8; Oruç Beğ, 2008, 7; Neşri, 1949, 65).

İmparator Manuel'in 1175 yılında yeniden inşa etmiş olduğu ve tekfurunun az evvel bahsedildiği üzere gerek Sultan Aleâddin'in Eskişehir'deki faaliyetleri neticesinde olsun, gerek Bizans merkezîliğinin azalması dolayısıyla zaman içerisinde olsun, Selçuklu sultanına tabî olduğu Karacahisar'ın, Dorylaion kentini temsil ettiği düşüncesine atıfta bulunacak olursak; hakkında Selçuklu vekâyinâmelerinde hiç bir kayda rastlanılmasa dahi, Osman Bey'in Karacahisar'ı Anadolu Selçuklu Devleti'nin hukuken mevcut bulunduğu bir dönemde fethetmiş olması sebebiyle, bu hadise Selçuklu-Bizans mücadeleleri kapsamında konuya dahil edilebilir. Zira, Osman Bey'in Karacahisar'ı fethi hadisesi Osmanlı kroniklerinde de Selçuklu sultanıyla ilişkilendirilerek aktarılmıştır. Aşıkpaşazade Selçuklu sultanının kendisine tabi olan bölge Rumlarının Osman Bey'e saldırarak kardeşini şehid ettiklerini duyması üzerine, Rumların tabiiyetten çıktığını düşünerek Osman Bey'le birlikte Karacahisar'a sefer düzenlediğini bildirir. Bununla birlikte kuşatmanın başlamasından bir iki gün sonra Moğolların Ereğli'ye saldırdıkları haberinin gelmesi üzerine sultan, Osman Bey'e kuşatmaya devam etmesini söyleyerek, bölgeden ayrılmış, bir kaç gün daha kuşatmaya devam eden Osman Bey ise neticede 687/1288-1289 yılında Karacahisar'ı ele geçirerek, tekfurunu esir etmiş ve ardından yeğeni Ak Temür'ü hediyelerle birlikte Sultan Aleaddin'e göndermiştir (Aşıkpaşazade, 2013, 15-17; Neşri, 1949, 87). Netice itibarıyla, Osman Bey'in bu fethiyle birlikte Eskişehir kentinin Selçuklu-Bizans mücadeleleri dahilindeki rolünün de son bulmuş olduğu söylenebilir.

Sonuç

Anadolu Selçuklu ve Bizans devletleri arasındaki ilişkilerin tarihi boyunca daha çok, askeri önemi dolayısıyla ön plana çıkmış olduğu görülen Eskişehir kentinin 1074-1078 yılları arasında, Kutalmış oğulları tarafından fethedilmek suretiyle, Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarına dahil edildiği anlaşılmaktadır. Zirâ, İmparator I. Manuel Komnenos'un 1175 yılında Eskişehir'e gelerek yıkılmış olan Dorylaion'u yeniden inşa ettirmiş olması da bunu teyid etmektedir. Kutalmış oğullarının fethi esnasında büyük tahribata uğramış olan Eskişehir'in bu vaziyetinin, İmparator Manuel'in Dorylaion'u yeniden inşa ettirmiş olduğu 1175 yılına kadar devam etmiş olduğu anlaşıldığından, 1097 yılındaki Dorylaion Savaşı'nın ardından kente yeniden hakim olan Bizansın Eskişehir'i sadece, Türklere karşı bir savunma hattı olarak kullanmış olduğu açıktır. 1119-1143 yılları arasında yeniden Türklerin hakimiyetine girmiş olan Eskişehir, 12. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu Selçuklu ve Bizans devletleri arasında problemlere yol açmış olan Türkmenlerin adresi olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, İmparator Manuel'in 1175 yılında kente gelerek Dorylaion'u yeniden inşa ettirmiş olması sonrasında kent yeniden, Bizans hakimiyetine girmiştir. Bununla birlikte, 12. asrın sonlarına doğru kentin kuzey-batı kısımları haricindeki diğer bölümlerinin Selçukluların egemenliğinde kaldığı ve Seyitgazi havalisinin de iki devlet arasında sınır işlevine sahip olduğu söylenebilir. 13. asra gelindiğinde ise Türklerin Eskişehir'in tamamı üzerinde hakimiyet kurmuş oldukları anlaşılmaktadır. Bunda, Sultan I. Aleâddin Keykubad gibi güçlü bir hükümdarın Eskişehir havalisindeki askeri faaliyetlerinin yanı sıra, kentteki Türk nüfusun bilhassa, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol tehdidinin yol açmış olduğu göçler nedeniyle kalabalıklaşmış olmasının da payı büyüktür. Son olarak, Osman Bey'in H. 687/M. 1288-1289 yılında Karacahisar Kalesi'ni fethiyle birlikte, Eskişehir kentinin tamamının fiilen Türklerin hakimiyeti altına alınmış olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Antik Dönem Kaynakları

Diodorus of Sicily (2006). *The Library of History*. (Books: XIX.66-XX). (Translated by Russel M. Geer). Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

Pliny (1847). *Natural History*. (Volume: II, Books: III-VII). (Translated by H. Rackham). Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press.

Ptolemaei, Claudii (1845). *Geographia*. (Edited by C. F. A. Nobbe). (Volume: II, Book V, Part: Two). Lipsiae: Sumptibus et Typis Caroli Tauchnitii.

Strabo (1961). *The Geography of Strabo*. (Volume: V, Book XII). (Translated by Horace Leonard Jones). London: Harvard University Press.

Bizans Kronikleri

Attaleiates, Mikhael (2008). *Tarih*. (Çeviren: Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Attaliothae, Michaelis (1853). *Historia*. (Edited by I. Bekker). (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae). Bonnae: Impensis Ed. Weberi.

Bryennios, Nikephoros (2008). *Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*. (Çeviren: Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Choniata, Nicetas (1835). *Historia*. (Edited by Immanuelis Bekkeri). Bonnae: Impensis Ed. Weberi.

Cinnami Ioannis (1836). *Epitome Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum*. (Edited by A. Meineke). Bonnae: Impensis Ed. Weberi.

Comnenae, Annae (1884). *Alexias*. (Volume: II). (Edited by August Reifferscheid). Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri.

Continuatus, Theophanes (1838). *Chronographia*. (Edited by I. Bekker). Bonn: Impensis ed. Weberi.

Khoniates, Niketas (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. (Çeviren: Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kinnamos, Ioannes (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*. (Çeviren: Işın Demirkent). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kommena Anna (1996). *Alexiad*. (Çeviren: Bilge Umar). İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Leonis Grammatici Chronographia (1842). (Edited by I. Bekker). Bonn: Impensis ed. Weberi.

Pachymeres, George (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler*. (Çeviren: İlcan Bihter Barlas). İstanbul: İlgi Kültür sanat Yayınları.

Skiylitzes, John (2011). *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*. (Translated by John Wortley). Cambridge: Cambridge University Press.

Stephani Byzantii (1849). *Ethnicorum Quae Sopersunt*. (Edited by August Meineke). Berlin: Impensis G. Reimeri.

The Chronicle of Theophanes (1982). (Translated by Harry Turtledove). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Zonarae, Ioannis (1868). *Epitome Historiarum*. (Volume: I). (Edited by L. Dindorfius). Leipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri.

Zonaras, Ioannes (2008). *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*. (Çeviren: Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Arapça-Farsça Yazılı Kaynaklar

Aksarayî, Kerimüddin Mahmûd b. Muhammed (1983). *Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsayeretü'l Ahyâr*. Tahran: Asatir Press.

Anonim Selçuknâme (1952). (Çeviren: Feridun Nafiz Uzluk). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*. Ankara: Uzluk Basımevi.

Azdî (2006). *Tarihi Musul*. Beyrut: Dârû'l Kutubû'l İlmiyye.

Azimî Tarihi (2006). (Çeviren: Ali Sevim), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud (1988). *Fütûhu'l-Büldân*. Beyrut: Mektebetü'l Hilal.

İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah (1994). *Târîhi Medineti Dimâşk*. (c. 59). Beyrut: Dârû'l Fikr.

İbn Bibi, el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi (1971). *Ahbâr-ı Selâcika-i Rum (Farsça Muhtasar)*. (Neşreden: Muhammed Cevâd Meşkûr). Tahran: Tehran Bookshop.

İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Abdullah (1992). *el-Mesalik ve'l-Memalik*. Beyrut: Dar Sadir-Leiden Offset.

İbn Nazif el-Hamevî, Ebû'l Fezâil Muhammed b. Ali (1401/1981). *Tarihü'l Mansûr: Telhisü'l Keşf ve'l beyân fi havâdîsi'z-zamân*.

(Neşreden: Ebû'l id Dûdu). Matbaatül Hicaz ve Dimâşk.

İbn Tağribirdî, Cemâleddin Ebû'l Mehâsin Yusuf (1972). *en-Nucümü'z-Zâhira fi Mülûki Mısır ve'l Kahira*. (c. 1), Kahire: National Culture and Guidance Ministry-Egyptian World Institute.

İbnü'l Adîm, Ebû'l Kâsım Kemalüddin Ömer b. Ahmed (Tarihsiz). *Buğyetü't-taleb fi tarihi Haleb*. (cilt 9). Beyrut: Dârû'l Fikr.

İbnü'l Esir, İzzeddin Ali b. Muhammed (1987). *el-Kâmil fi't-Târih*. (c. 4-5). (Tahkik: al-Rektör: Muhammed Yusuf al-Dikak). Beyrut: Darû'l-kütübî'l İlmiyye.

Katib el-Bağdadi, Ebû'l Ferec Kudâme b. Cafer (1981). *el-Hırac-ü Sinaatu'l Kitab*. Bağdat: Dâr al-Rashid lin-Nashr.

Nesevî, Şihabüddin Muhammed (2005). *Sireti Celaleddin Mankberni*. Tahran: Scientific Cultural Publishers.

Niğdeli Kadı Ahmed, Ahmed Nigidî (2015). *el-Veledü'ş-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*. (Neşreden: Ali Ertuğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

el-Nüveyrî, Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhâb (2002). *Nihayetü'l-ereb fi-fünûni'l-edeb*. (c. 21). Bağdat: Dârû'l-kütüb ve'l-Vesâ'ikü'l-Kavmiyye.

Sibt İbnü'l Cevzî (2011). *Mir'âtü'z-Zamân Fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*. (Çeviren: Ali Sevim). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

el-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2008). *Tarihü'l Taberî, Tarihü'l Ümem ve'l Müluk*. (c. 6-8). Beyrut: Dâr al-Turas.

el-Yakûbî, Abû'l Abbâs Ahmed b. İshak b. Câfer b. Vehb b. Vâzih (Tarihsiz). *Târîhu'l Yakûbî*. (c. 2). Beyrut: Dâr Sadr.

Yakut el-Hamevî, Şihabeddin Yakut b. Abdullah el Rûmî (1995). *Mucemü'l-Büldân*. (c. II). Beyrut: Dâr Sadir.

Haçlı Kronikleri

Aguilers, Raimundus (1921). *The First Crusade, The Accounts of Eye Witnesses and Participants*. (Translated by August C. Krey). Princeton: Princeton University Press.

Albert of Aachen (2009). *History of The Journey to Jerusalem*. (Translated by Susan B. Edgington). Oxford: Clarendon Press.

Anonim Haçlı Kroniği / *The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*. (1962). (Translated by Rosalind Hill). London: Thomas Nelson and Sons Ltd.

Fulcherius Carnotensis (2009). *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*. (Çeviren: İlcan Bihter Barlas), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Guibert de Nogent (1997). *The Deeds of God through the Franks*. (Translated by Robert Levine). Woodbridge: The Boydell Press.

Odo of Deuil (1948). *De profectioe Ludovici VII in Orientem*. (Translated by Virginia Gingerick Berry). New York: Columbia University Press.

Willermus Tyrensis (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*. (Çeviren: Ergin Ayan), İstanbul:

Ötüken Yayınları.

Süryani ve Ermeni Kronikleri

Abû'l Farac, Gregory (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*. (Çeviren: Ömer Rıza Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Anonim *Süryani Kroniği /I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi* (2005). (Çeviren: Vedii İlmen). İstanbul: Yaba Yayınları.
Süryani Patrik Mihailin Vakayinamesi (Tarihsiz). (Birinci ve II. Kısımlar). (Çeviren: Hrnt D. Andreasyan). TTK Kütüphanesi T/0044-1 numaralı yayınlanmamış neşir.
Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (2000). (Çeviren: Hrnt D. Andreasyan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Osmanlı Vekâyinâmeleri

Ahmedî (1983). *İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*. (Hazırlayan: İsmail Ünver). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Anonim Tevârih-i Âl-i Osman -F. Giese neşri-(1992). (Hazırlayan: Nihat Azamat). İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed Âşıkî (2013). *Menâkıb-ı Âl-i Osman, Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi)(1285-1502)*. (Hazırlayan: Necdet Öztürk). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
Hadîdî (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*. (Hazırlayan: Necdet Öztürk). İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Hoca Sadettin Efendi (1992). *Tâcü't-Tevârih*, (c. I). (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu). Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Neşri, Mehmed (1949). *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi*. (c. I). (Hazırlayan: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Oruç Beğ (2008). *Tevârih-i Âl-i Osman/Oruç Beğ Tarihi*. (Hazırlayan: Necdet Öztürk). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.Cengiz, H. Erdoğan, Yücel, Yaşar (1992). *Rûhi Tarihi. Belgeler*, C. XIV, S. 18, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Şükruallah (1939). *Behçetü't-Tevarih/Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi*. (Hazırlayan: Nihal Atsız). İstanbul: Arkadaş Basımevi.
Yazıcızâde Ali (2014). *Selçuk-nâme (İndeksli Tıpkıbasım)*. (Hazırlayan: Abdullah Bakır). Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Araştırma Eserler ve Süreli Yayınlar

Albek, Suzan (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
Altınsapan, Erol&Parla, Canan (2004). *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Asım, Necip (1934). *Celâlüttin Harezemşah*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Başar, Fehamettin (1995). Ertuğrul Gazi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. 11, ss. 314-315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Cahen, Claude (1988). *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*. (Çeviren:Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediylıdız). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
----- (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Çeviren: Erol Üyepazarıcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Darkot, Besim (1977). Eskişehir. *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. (c. 4, ss. 384-387). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
Demirkent, Işın (2001). Bizans İmparatorluğu Devrinde Dorylaion. *Tarihte Eskişehir Sempozyumu-I (2-4 Kasım 1998)*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 45-60.
----- (1992). Bizans. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. 6, ss. 230-244). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Dirimtekin, Feridun (1946). *Haçlı Seferlerinde İnönü Ve Eskişehir Meydan Muharebeleri*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
Doğru, Halime (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 105-127.
İnalçık, Halil (2015). *Osmanlı Tarihinde Efsaneler Ve Gerçekler*. İstanbul: NTV Yayınları.
Kafesoğlu, İbrahim (1981). Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, s. 1-28.
Kayhan, Hüseyin (2012). Haçlılar Karşısında Dânişmendliler. *History Studies*. Volume: 4, Issue: 2, s. 227-234.
Kazhdan, A.P.& Epstein, Ann Wharton (1985). *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*, (Edited by Peter Brown). London: University of California Press.
Küçükcan, İlyas (2004). *Nakoleia'dan Seyitgazi'ye Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
Lindner, Rudi P. (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*. (Çeviren: Müfit Günay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
Michaud, Joseph F. (1852). *Michaud's History of the Crusades*, (Volume: I). (Translated by W. Robson). London: Ams Press.
Nicolle, David (2010). *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*. (Çeviren: L. Ece Sakar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
----- (2010). *İkinci Haçlı Seferi 1148*. (Çeviren: L. Ece Sakar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Özaydın, Abdülkerim (2004). Melikşah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. 29, ss. 54-57). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
----- (1993). Danişmendliler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. 8, ss. 469-474). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çeviren: Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
Runciman, Steven (1986). *Haçlı Seferleri Tarihi*. (c. I), (Çeviren: Fikret İşıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Say, Yağmur (2006). *Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*. İstanbul: Su Yayınları.
Togan, Zeki Velidi (1970). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, (2. bs., cilt I). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Turan, Osman (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1972). *Osmanlı Tarihi*. (I. cilt), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Yıldız, Hakkı Dursun (1976). *İslâmiyet ve Türkler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Yınanç, Mükrimin Halil (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.